

ΕΘΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

1. Σύντομη παρουσίαση του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

α. Με ποιο όνομα αναγνωρίζεται το στοιχείο από τους φορείς του:

Τσακώνικο μνημόσυνο στη Βασκίνα.

β. Άλλη/-ες ονομασία/ες:

Αρχιερατική θεία λειτουργία του Ιωάννου του Χρυσοστόμου στην τσακωνική διάλεκτο και αρχιερατικό μνημόσυνο στην τσακωνική διάλεκτο υπέρ αναπαύσεως των ψυχών των απανταχού κεκοιμημένων Τσακωνών εκ Βασκίνης.

γ. Σύντομη Περιγραφή:

Το ετήσιο μνημόσυνο υπέρ των ψυχών των απανταχού κεκοιμημένων Τσακωνών εκ Βασκίνης τελείται κάθε χρόνο την τελευταία Κυριακή του Αυγούστου, εκ περιτροπής, στους ναούς των δύο ενοριών του ορεινού οικισμού της Βασκίνης, που ανήκει στο Δημοτικό Διαμέρισμα του Λεωνιδίου, του Δήμου Νοτίου Κυνουρίας. Τη μια χρονιά λαμβάνει χώρα στην ενορία της Παναγίας στην Άνω Βασκίνα και την άλλη χρονιά στην ενορία του Αγίου Γεωργίου στην Κάτω Βασκίνα. Η θεία λειτουργία και η επιμνημόσυνη δέηση ψάλλεται στην Τσακωνική διάλεκτο από Τσάκωνες ιερείς και ψάλτες με συμμετοχή πλήθους κόσμου. Μετά την απόλυση προσφέρονται στον προαύλιο χώρο των ναών κόλλυβα, εδέσματα και ποτά στους παρευρισκομένους, προσφορά των μελών του συλλόγου και ιδιωτών, ως συγχώριο. Ως θρησκευτικό δρώμενο αποτελεί σύμβολο ιδιαίτερης ταυτότητας, που ενώνει τους Τσάκωνες σε μια κοινή αίσθηση του συλλογικού «ανήκειν».

δ. Πεδίο ΑΠΚ:

- προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις
- επιτελεστικές τέχνες
- κοινωνικές πρακτικές-τελετουργίες-εορταστικές εκδηλώσεις
- γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν
- τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία
- άλλο

ε. Περιοχή όπου απαντάται το στοιχείο:

Το στοιχείο απαντάται στην περιοχή της Τσακωνιάς, στη νοτιοανατολική Πελοπόννησο και συγκεκριμένα στον Δήμο Νοτίου Κυνουρίας, στο Δ.δ. Λεωνιδίου, στον ορεινό κτηνοτροφικό οικισμό της Βασκίνης. Η Βασκίνα βρίσκεται σε οροπέδιο, είναι χωριό χτισμένο στις πλαγιές του Πάρνωνα, 15 χιλ. βοριοδυτικά του Λεωνιδίου, στον νομό Αρκαδίας. Σύμφωνα με την απογραφή του 2011 έχει 63 κατοίκους. Οι μόνιμοι κάτοικοι είναι ελάχιστοι, κυρίως κτηνοτρόφοι, οι οποίοι εκτρέφουν αιγοπρόβατα. Το κλίμα είναι ηπειρωτικό με δριμύ χειμώνα και ζεστό καλοκαίρι. Ο οικισμός αποτελείται από βοσκοτόπια με χαμηλή κυρίως βλάστηση, φρυγανολίβαδα και εγκαταλειμμένα χωράφια σε αναβαθμίδες με ξερολιθιές. Οι βοσκότοποι και τα φρύγανα ευνοούν τη μελισσοκομική δραστηριότητα και την παραγωγή υψηλής ποιότητας μελιού από το θυμάρι που φύεται άφθονο μαζί με άλλα αρωματικά φυτά. Η εικόνα του οικισμού άλλαξε τις τελευταίες δεκαετίες με την παραχώρηση μεγάλων εκτάσεων γης για εγκατάσταση φωτοβολταϊκών μονάδων. Η Βασκίνα αποτελείται από δύο οικισμούς, την Άνω και την Κάτω Βασκίνα.

Κοντά στη Βασκίνα έχουν αποκαλυφθεί δύο κτιστοί τάφοι των ύστερων μυκηναϊκών χρόνων (14ος αιώνας π.Χ.). Οι τάφοι αυτοί είναι ενδεικτικοί ύπαρξης στην περιοχή μυκηναϊκού νεκροταφείου και οικισμού. Βρέθηκαν επίσης ενδιαφέροντα ευρήματα, αγγεία, όστρακα, θραύσματα και κυρίως κεραμική των μυκηναϊκών χρόνων.

στ. Λέξεις-κλειδιά:

Τσακωνιά, τσακώνικη διάλεκτος, Βασκίνα, Σύλλογος Απανταχού Βασκινιωτών, μνημόσυνο, λατρευτική επιτέλεση.

2. Ταυτότητα του φορέα του στοιχείου ΑΠΚ

α. Ποιος/-οι είναι φορέας/-είς του στοιχείου;

Φορέας του στοιχείου είναι ο Εκπολιτιστικός Προοδευτικός Σύλλογος των Απανταχού Βασκινιωτών, αλλά και όλοι οι συμμετέχοντες, Λεωνιδείς-Βασκινιώτες και μη, Τσάκωνες και μη Τσάκωνες, οι οποίοι με μεγάλη προθυμία και ιδιαίτερο ζήλο, αναλαμβάνουν τις προετοιμασίες για την επιτυχή τέλεση του μνημοσύνου, την παρασκευή και διάθεση των εδεσμάτων, έχοντας πάντα κατά νου τον συγγενή, πατέρα, αδελφό, παππού, προπάππου, παιδί κ.ά. που ο καθένας θέλει να αφιερώσει το συγχώριο, να *μελετήσει*, όπως λέμε στην Τσακωνιά.

β. Έδρα/τόπος

Διεύθυνση:

Βασκίνα, Λεωνίδιο-Κυνουρίας Ν. Αρκαδίας, ΤΚ:22300

Τηλ.....

FAX.....

e-mail:.....

url/ site web: <http://www.leonidion.gr>

γ. Περαιτέρω πληροφορίες για το στοιχείο:

Αρμόδιο/-α πρόσωπο/-α

Όνομα: Θεόδωρος Πήλιουρας

Ιδιότητα: Πρόεδρος Εκπολιτιστικού Προοδευτικού Συλλόγου των Απανταχού Βασκινιωτών

Διεύθυνση: Λεωνίδιο Αρκαδίας, ΤΚ: 22.300

Τηλ. 6947432867

- **Αναλυτική περιγραφή του στοιχείου ΑΠΚ, όπως απαντάται σήμερα**

Το μνημόσυνο έλαβε χώρα για πρώτη φορά στον ορεινό οικισμό της Βασκίνας το 1997 ύστερα από πρωτοβουλία του Διοικητικού Συμβουλίου του Εκπολιτιστικού Προοδευτικού Συλλόγου των Απανταχού Βασκινιωτών (έτος ιδρύσεως του συλλόγου, 17/05/1986). Ο πρόεδρος Ηλίας Ε. Μάνος ζήτησε τη βοήθεια του ιερέα Ηλία Ψαρολόγου από τον Τυρό Κυνουρίας, εφημερίου του Ι. Ναού Ευαγγελιστρίας Ναυπλίου, γνωστού πρωτεργάτη για τη διαφύλαξη και μετάδοση της Τσακώνικης γλώσσας. Ο παπα-Ηλίας ανέλαβε τη μετάφραση της θείας λειτουργίας του Ιωάννου του Χρυσοστόμου και της επιμνημόσυνης δέησης στην Τσακωνική και ενήργησε ώστε να λάβει την επίσημη έγκριση της Αγίας και Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος. Η επίσημη έγκριση της Ιεράς Συνόδου δόθηκε στις 12 Φεβρουαρίου 1996. Ο παπα-Ηλίας τελούσε ανελλιπώς τη θεία λειτουργία και το μνημόσυνο έως τις τελευταίες ημέρες της ζωής του, με ιδιαίτερη αγάπη και ζήλο. Από το 2014, έτος κοιμήσεως του παπα-Ηλία Ψαρολόγου, τη θεία λειτουργία τελεί ο επίσης Τσάκωνας ιερέας Κωσταντίνος Κουρμπέλης, από τα Μέλανα Κυνουρίας, εφημέριος του Ιερού Ναού Τριών Ιεραρχών στο Λεωνίδιο Κυνουρίας. Στο αναλόγιο βρίσκονται Τσάκωνες ψάλτες, αριστεροί και δεξιοί, άντρες και γυναίκες, από τα τσακωνόχωρια, το Λεωνίδιο, τα Μέλανα και τον Τυρό. Μετά το πέρας του μνημοσύνου μοιράζονται κόλλυβα στους συμμετέχοντες, ο καθένας που παίρνει τη μερίδα του εύχεται *Θεό σχωρέσι* («Ο Θεός να τους συγχωρέσει»). Ο Σύλλογος και τα μέλη του αλλά και πλήθος ανώνυμων εθελοντών αγοράζουν, προετοιμάζουν, μαγειρεύουν και προσφέρουν εδέσματα και ποτά στους παρευρισκομένους. Το ψυχοσχώρι αποτελούν συνήθως ντόπια προϊόντα, *κρίε βραστέ*, κρέας βραστό, *κουβάνε άντε*, μαύρο ψωμί, *χωρέ άρτουμα*, φρέσκο τυρί, *τραχανά*, φρέσκος τραχανάς, *άχανα σανέ*, χόρτα αποξηραμένα και βρασμένα, *βορβοί ξυδάτοι*, βολβοί ξυδάτοι, και *κοτσινέ μπρούσκο κρασί*, κόκκινο μπρούσκο κρασί. Εθελόντριες γυναίκες ψήνουν καφέδες και σερβίρουν κονιάκ, πορτοκαλάδες, παξιμαδάκια, γλυκίσματα και οτιδήποτε επιθυμεί ο καθένας να προσφέρει συγχώριο για τις ψυχές των προγόνων του.

Τσακωνες και φιλοτσακωνες τραγουδούν μοιρολόγια και τραγούδια, άλλα στη νέα ελληνική και άλλα στην τσακωνική διάλεκτο.

Από τα μοιρολόγια ξεχωρίζει το τσακωνικό μοιρολόγι χήρας προς νέον άντρα:

Κιά έσι τσαί όσ' ορούμενε τόσου τσαιρέ τά ξένα
τόσου τσαιρέ τό σκοκινέ τσαί τον κουβάνιου Άιδη
ουδέ γράμμα απολύτσερε, ουδέ παρατζελία
ουαί, ουδέ τα γκιούματά ντι, να ντι σι μοσκοκόΰσου
φιλοί μι εθαμπούκατε ξεικάζα ταν πορεία
τσαί απομποίτσε α γρούσσα μι ρωτούα του διαβάτε
ξένοι μι, δεν οράκατε τον μοσκοανασταντέ μι
Τα Δύση, ταν Ανατολή, τα φκία του φιλοί μι
-οράκαμέ νι βούντε νι δύ' ξένε κορασίδε
τσαί το τσιβούρι σι έγγγουντε αμπάδε τσαί λιβάνι.
-ου, ου! Τσί θάσσα μακζινά ναμ' ένι ξεχουζίζα
να στήσου βράχοι, πέαγο, να μόλου να ντ' ερέσου
να μάθερε ταν κίκρα μι, να μάθου του καημού ντι
να-ν-άρου το αμόγητε τσαί λυγερέ κορνί ντι
από τον τάφο τον κικρέ ντι νί καθεζίσου
θερμό να βάλου βάματα, το φκίσμα μι σαπούνι
ταν αύρα τα καρδιά μι ήλιε να νι φαχνίσου
ενέβαι σου! Ενέβαι ντι! οιμαί α κακονοίρα
ενέβαι μι! Ού συφορά ταν ορφανά τσαί χήρα!

Πού είσαι και δεν φαίνεσαι τόσο καιρό στα ξένα

Τόσο καιρό στον σκοτεινό και τον μαύρο Άδη

Ούτε γράμμα έστειλες, ούτε παραγγελία
Ουαί, ούτε τα ρούχα σου να σου τα μοσχοπλύνω
Μάτια μου εθαμπώσατε, κοιτάζοντας τον δρόμο

Και απόκαμε η γλώσσα μου ρωτώντας τους διαβάτες

-ξένοι μου, μην είδατε τον μοσκοαναστημένο μου;

Τη Δύση, την Ανατολή, το φως των ματιών μου;

-τον είδαμε τον έκλεγαν δυό ξένες κόρες

και στο κιβούρι του πηγαίνουνε λαμπάδες και λιβάνι.

-ου, ού! τι μακρινή θάλασσα μας ξεχωρίζει

να στήσω βράχια, πέλαγος, να έρθω να σε βρω,

να μάθεις την πίκρα μου, να μάθω τους καημούς σου

να πάρω το ακούραστο και λυγερό κορμί σου
από τον τάφο τον πικρό να σου το καθαρίσω.

*Για θερμό να βάλω δάκρυα, το σάλιο μου σαπούνι
τη λάβρα της καρδιάς μου ήλιο να το στεγνώσω.
Αλίμονο τους! Αλίμονό σου! Οίμαί την κακομοίρα!
Αλίμονό μου! Ου συμφορά την ορφανή και χήρα!*

Από τα τραγούδια στην τσακωνική ξεχωρίζουν τα εξής:

Τσινήκαϊ τα βαχόπουα	κινήσαν τα βλαχόπουλα
Τσινήκαϊ τα βαχόπουα	κινήσαν τα βλαχόπουλα
τσ' όα τα τσακωνόπουα	κι όα τα τσακωνόπουλα
να ζάνι τάνου τ'ου Μαλεβοί	να πάνε πάνω στους Μαλεβούς
π' είναι οι σατέρε οι καλοί	που είναι οι κόρες οι καλές
σ' εκιάτσε βρέχο σιγανέ	τους έπιασε σιγανή βροχή
βρέχο καλέ τσαί ταπεινέ	βροχή καλή και ταπεινή
τσ' εβρέταϊ τα βαχόπουα	και βράχηκαν τα βλαχόπουλα
τσ' όα τα τσακωνόπουα	κι όα τα τσακωνόπουλα
για του σατέρε του καλοί	για τις κόρες τις καλές
εβρέταϊ τ'ου Μαλεβοί.	βράχηκαν στους μαλεβούς

Να χαμαιλίσει ο Μαλεβό	Να χαμηλώσει ο Μαλεβός
Να χαμαιλίσει ο Μαλεβό	Να χαμηλώσει ο Μαλεβός
με του ψιλοί ραχούλε	με τις ψηλές ραχούλες
Να ράου του Τσακώνισε	να δώ τις τσακώνες
πούρ είναι ουκούμενοι	πως λούζονται
με τον αφρέ του σαπουνιού	με τον αφρό του σαπουνιού
του Μαλεβού τα μύρα	του Μαλεβού τα μύρα

Ν' εκιάκαϊ τα Θωμαή	Την έπιασαν τη Θωμαή
Ν'εκιάκαϊ τα Θωμαή	Την έπιασαν τη Θωμαή
τ'ου Μαλεβού τα μέρη	στου Μαλεβού τα μέρη
ν' εμποίκαϊ καρτέρι.	της έστησαν καρτέρι

Τσ' α Θωμαή έκι αρματουτά Κι η Θωμαή ήταν αρματωμένη
με δύο χρυσά σπαθάντζα με δυό χρυσά σπαθάκια
του Μαλεβού τα υράντζα. στου Μαλεβού τα ρυάκια

Έα προστσύνει τον Πασά Έλα προσκύνα τον πασά
βρε Θωμαή καημένα βρε Θωμαή καημένη
τσ' έσ' τάχα αντεχουμένα; τι τάχα περιμένεις;

Εζού ένι α Θωμαή Εγώ είμαι η Θωμαή
πασάδε όνι προστσουούα πασάδες δεν προσκυνάω
γιασί ένι τσακωνοπούα. γιατί είμαι τσακωνοπούλα.

Το Τσακώνικο μνημόσυνο είναι μια εξαιρετική περίπτωση για σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των Τσακώνων και μια καλή ευκαιρία για τους νέους να ακούσουν αυθεντική την Τσακώνικη διάλεκτο. Οι περισσότεροι αποχωρούν γεμάτοι συναισθήματα, θλίψη και νοσταλγία για εκείνους που έφυγαν, αλλά και λυτρωτική ικανοποίηση πως αυτοί που έμειναν δεν ξέχασαν και επάξια συνεχίζουν το έργο τους.

4. Χώρος/εγκαταστάσεις και εξοπλισμός που συνδέονται με την επιτέλεση/ άσκηση του στοιχείου ΑΠΚ

Ο ναός της Παναγίας βρίσκεται στην Άνω Βασκίνα. Σύμφωνα με την παράδοση, στην ίδια περιοχή υπήρχε πριν από 600 χρόνια περίπου ένας μικρός πέτρινος ναός αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας οι κάτοικοι φοβούμενοι την καταστροφική μανία των κυρίαρχων Οθωμανών, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν τη Βασκίνα για ανεφοδιασμό, έθαψαν την εικόνα της Παναγίας δίπλα στο εκκλησάκι. Πράγματι οι Οθωμανοί το έκαψαν και οι κάτοικοι προσπάθησαν να το αναστηλώσουν και να το προστατέψουν καλύπτοντάς το με κλαριά. Κατά την απελευθέρωση, σύμφωνα με τον θρύλο, μια κοπέλα, μετά από όραμα, κατόρθωσε να ξεθάψει την εικόνα και σύσσωμοι οι κάτοικοι ξανάχτισαν την εκκλησία σε ρυθμό απλής βασιλικής. Γύρω από την εκκλησία, πέτρινα θεμέλια και πήλινα θραύσματα μαρτυρούν την ύπαρξη παλαιότερου οικισμού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ναός συντηρείται και έχουν γίνει προσθήκες. Η εκκλησία δεν είναι αγιογραφημένη αλλά διαθέτει πολλές φορητές εικόνες. Στη θέση του παλιού τέμπλου τοποθετήθηκε νεότερο ξύλινο, το οποίο φέρει δύο δράκοντες πάνω από την Ωραία Πύλη, πάνω στο οποίο ενσωματώθηκαν όσες εικόνες σώθηκαν. Από αυτές έχει συντηρηθεί η μία, η οποία υπέστη φθορά από φυσικά αίτια. Η περιώνυμη εικόνα της Παναγίας, ρωσικής προέλευσης, θρυλείται ότι δωρήθηκε από τη Μεγάλη

Αικατερίνη της Ρωσίας. Σύμφωνα με την παράδοση, η εικόνα είναι θαυματουργή και δεν μετακινείται από το προσκυνητάρι.

Επίσης, ένας θρύλος αναφέρει ότι όταν η περιοχή κινδύνεψε από τον Ιμπραΐμ, όλα τα τιμαλφή της εκκλησίας και των κατοίκων σφραγίστηκαν σε παρακείμενο πηγάδι. Πολλοί προσπάθησαν να προσδιορίσουν την ακριβή του θέση. Σύμφωνα με τον θρύλο, ο χώρος δεν πρέπει να αποσφραγιστεί, ενώ όποιος αντικρίσει τον κρυμμένο θησαυρό θα πεθάνει.

Ο *πζίνε τα Δεσποίνη*, ο πρίνος της Παναγίας, ένα θεόρατο δέντρο στην αυλή του ναού της Παναγίας, δεν επαρκεί να σκεπάσει με τον ίσκιο του τους πιστούς. Σήμερα έχουν τοποθετηθεί τέντες στον υπαίθριο προαύλιο χώρο του ναού, ώστε οι πανηγυριστές να μπορούν ευχάριστα να παρακολουθήσουν τη λειτουργία κάτω από τη σκιά.

Τον παλαιότερο τριήμερο εορτασμό διαδέχθηκε σήμερα το πανηγύρι, που γίνεται ανήμερα της Παναγίας, στις 15 Αυγούστου.

Ο ναός του Αγίου Γεωργίου, απλή βασιλική, βρίσκεται στην κάτω Βασκίνα. Είναι χτισμένος περίπου το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα με χρήματα των κατοίκων. Το ξύλινο τέμπλο έφτιαξε ο Νικόλαος Κυρίος, καταγόμενος από τη Βασκίνα. Ο άγιος Γεώργιος, από τους πιο δημοφιλείς και τραγουδισμένους αγίους, δεν θα μπορούσε να απουσιάζει από μια κοινότητα αγροτοποιμένων, αφού η εορτή του είναι ορόσημο της μετάβασης από το χειμώνα στην άνοιξη. Τότε οι τσοπάνηδες ανέβαιναν στα βουνά από τα χειμαδιά τους να ξεκαλοκαιριάσουν. Παλιότερα, την ημέρα της γιορτής του, εκεί, στην αυλή της εκκλησίας μετά το πανηγύρι άρχιζαν οι *σεμπριές*, οι συμφωνίες των κτηνοτρόφων με τους βοσκούς, και οι μισθώσεις βοσκοτόπων για το καλοκαίρι. Από τα χαρακτηριστικότερα έθιμα της ημέρας είναι η προσφορά γαλακτοκομικών στους επισκέπτες και η προσφορά σφαγίων για το κοινό γεύμα των πανηγυριστών, πρακτικές που δεν έχουν εξασθενήσει.

- **Προϊόντα ή εν γένει υλικά αντικείμενα που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης/άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ**

Οι γυναίκες που αναλαμβάνουν να εκτελέσουν την προετοιμασία του ψωμιού συνεννοούνται μία εβδομάδα πριν. Το «ανάπιασμα» του προζυμιού είναι το κύριο μέλημά τους καθώς και η προμήθεια του αλευριού. Το προζύμι, ζυμάρι που έχει φυλαχτεί στον *προζυμολόγο* από το προηγούμενο ζύμωμα, «αναπιάνεται» την προηγούμενη ημέρα αποβραδής, με λίγο χλιαρό νερό και αλεύρι, ώστε να γίνει ένας παχύς χυλός. Θα μείνει ολονυχτίς σκεπασμένο καλά μέσα σε λεκάνη πήλινη για να «γίνει», όπως λέμε, να ενεργοποιηθούν τα ένζυμα, τα οποία είναι υπεύθυνα για την ανάπτυξη του ζυμαριού και το φούσκωμα του ψωμιού. Την άλλη μέρα, συνήθως το Σάββατο το πρωί, θα μαζευτούν οι γυναίκες να βοηθήσουν στο ζύμωμα. Το αλεύρι που θα χρησιμοποιηθεί, προσφορά και αυτό των κατοίκων του οικισμού, είναι ντόπιας παραγωγής, της ποικιλίας *μαυραγάρι*, που δίνει μαύρο ψωμί, σε συνδυασμό με λευκά και κίτρινα αλεύρα. Ο συνδυασμός είναι τρία μέρη ντόπιο, δύο κίτρινο ζυμωτό και ένα λευκό. Το καλύτερο νερό είναι το *στερνίσιο*, βρόχινο δηλαδή, για αυτή τη δουλειά. Το ζυμάρι αρωματίζεται με γλυκάνισο και τα ψωμιά πασπαλίζονται με σουσάμι. Το ψήσιμο γίνεται στον ξυλόφουρνο. Τα ψωμιά φυλάσσονται

μέσα σε πανέρια, *κάνεστρα*, σκεπασμένα με το *πεσκήρι*, μακρύ κομμάτι υφάσματος, καρό άσπρο μπλε, με το οποίο σκεπάζουμε το ψωμί στην πινακωτή, παλαιότερα ήταν υφαντό στον καθιστό αργαλειό.

Τα *κοκούνια* (κόλλυβα) αναλαμβάνει μια έμπειρη γυναίκα με τη βοήθεια επίσης τρίτων. Καθαρίζονται, βράζονται σε μεγάλο καζάνι, τη *λεβέτα*, στη φωτιά και ύστερα στραγγίζονται και στεγνώνουν καλά. Τα υλικά που χρησιμοποιούνται για την παρασκευή είναι δεκατρία και συμβολίζουν τον Χριστό με τους δώδεκα αποστόλους. Αυτά είναι τα εξής: *καρπό* (σιτάρι), *ζάχαζη* (ζάχαρη), *ζιμιγδάλι* (σιμιγδάλι), *φῶσε* (φρυγανιές), *σουσάνι* (σουσάμι), *νύγδα* (αμύγδαλα), *κάζα* (καρύδια), *κιάθῆ* (σταφίδες), *ρόδι* (ρόδι), *μαντανέ* (μαϊντανός), *κανία* (κανέλλα), *γλυκάνισε* (γλυκάνισο), *κουφέτε* (κουφέτα).

Το στάρι μπαίνει σε πανέρι. Καβουρντίζουμε το σιμιγδάλι, το σουσάμι και τα αμύγδαλα. Τα ρίχνουμε από πάνω και βάζουμε όλα τα άλλα, το γλυκάνισο, τις φρυγανιές, την κανέλα, τα καρύδια, τις σταφίδες, το ρόδι, το μαϊντανό. Από πάνω βάζουμε πρώτα ζάχαρη χοντρή και από πάνω λίγη ζάχαρη ψιλή άχνη. Στο τέλος πλουμίζουμε με τα κουφέτα, κάνουμε ένα σταυρό με σποράκια ροδιού στη μέση και στολίζουμε με κλαράκια μαϊντανού.

Τα υλικά που παρασκευάζονται τα κόλλυβα έχουν τη σημασία τους.

Το στάρι: Είναι το σύμβολο της γης και συμβολίζει και τις ψυχές των πεθαμένων.
Το ρόδι: Με αυτό ο Άδης κράτησε την Περσεφόνη στον κάτω κόσμο, βέβαια οι χριστιανοί στο ρόδι συμβολίζουν τη λαμπρότητα του παραδείσου.
Τα ασπρισμένα αμύγδαλα: συμβολίζουν τα γυμνά οστά για να μας θυμίζουν την μοίρα που θα έχουμε όλοι.
Τα μπαχαρικά: Είναι τα αρώματα αυτού του κόσμου.
Ο μαϊντανός: Είναι η ευχή για ανάπαυση «εν τόπω χλοερῶ».
Οι ξηροί καρποί: Είναι η ζωή που αναπαράγεται.
Το τρίμμα από φρυγανιά ή σε άλλες παραλλαγές, από στραγάλια ή αλεύρι: Συμβολίζει το ελαφρύ χῶμα.
Η σταφίδα: Από τα αρχαία χρόνια τον Διόνυσο και την γλύκα της ζωής έως τον Χριστό που είναι η άμπελος.

Η ζάχαρη συμβολίζει τον γλυκό παράδεισο.

Τα κουλουράκια, *γριτσέλια*, τα παξιμαδάκια, *παξιμάδια*, κανέλας και πορτοκαλιού παρασκευάζονται και αυτά με ντόπια υλικά, ελαιόλαδο, *άι*, που υπάρχει άφθονο στην περιοχή, ζάχαρη, χυμό πορτοκαλιού, σόδα και αλεύρι.

Τα αποξηραμένα χόρτα, *άχανα σανέ*, συλλέγονται την άνοιξη που αφθονούν στο οροπέδιο της Βασκίνας, καθαρίζονται, πλένονται και στεγνώνουν. Στη συνέχεια γίνονται αρμαθιές, αφού πρώτα περαστούν ένα ένα με βελόνα χοντρή και κλωστή και αφήνονται σε μέρος σκιερό και ευάερο να αποξηραθούν. Διατηρούνται σε πάνινους σάκους και καταναλώνονται κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού.

Τα βορβιά, *οι βορβοί*, είναι οι βρώσιμοι βολβούς του φυτού *muscarī comosum*. Αφθονούν στο οροπέδιο της Βασκίνας και συλλέγονται επίσης την άνοιξη. Αφού καθαριστούν από την εξωτερική τους φλούδα, πλένονται, βράζονται και συντηρούνται σε βάζα με λάδι και ξύδι ή παραχώνονται μέσα στο έδαφος με στεγνή άμμο.

Το τυρί, *άρτουμα*, και η μυζήθρα, *αφόκιουζη*, παράγονται ιδιωτικά από τους κτηνοτρόφους της Βασκίνας, με μίξη γίδινου και πρόβειου γάλακτος.

Ο φρέσκος τραχανάς, *καρπό του γάτου (το γα, του γαλάτου, του γάτου)*, αφθονεί την εποχή που λαμβάνει χώρα το μνημόσυνο, τον Αύγουστο, που το γάλα των αιγοπροβάτων είναι παχύ, και ο Αύγουστος είναι ο κατεξοχήν μήνας οικιακής παρασκευής τραχανά και χυλοπιτών για το ξεχειμώνιασμα. Ο φρέσκος τραχανάς είναι ιδιαίτερα εύγευστος και περιζήτητος από τους λάτρεις των παραδοσιακών γεύσεων.

Το κρέας, *κρίε*, συνήθως γίδα, είναι ντόπιας παραγωγής από οικόσιτα ζωντανά που εκτρέφονται για οικιακή κατανάλωση και όχι για εμπόριο. Σφάζεται, σιτεύει και αφού τεμαχιστεί βράζεται σε μεγάλα καζάνια στη φωτιά.

6. Ιστορικά στοιχεία για το στοιχείο ΑΠΚ

Οι Τσακωνες κατέχουν μια ξεχωριστή θέση μεταξύ των Νεοελλήνων. Τη θέση αυτή θεμελιώνει αδιάσειστα η Τσακωνική διάλεκτος, η οποία είναι η αρχαιότερη ομιλουμένη ελληνική διάλεκτος. Η γλωσσολογική επιστήμη θεωρεί την Τσακωνική διάλεκτο ως επιβίωση της αρχαίας δωρικής και μάλιστα σαν απλή παραφθορά της δωρικής νεολακωνικής διαλέκτου. Από το 1894 ήδη ο Albert Thumb, γλωσσολόγος και νεοελληνιστής, επιγραμματικά εξέφερε τη γνώμη ότι «ο Δωρισμός της Τσακωνικής έγινε κοινό κτήμα της επιστήμης» (Νικόλαος Γ. Κοντοσόπουλος, *Διάλεκτοι και Ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*, 4η έκδοση, εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα: 2006, η Τσακωνική Διάλεκτος, 3-6.)

Η κοινή γλώσσα, η απλοποιημένη δηλαδή αρχαία ελληνική, της οποίας η απλοποίηση άρχισε τον 4ο αι. π.Χ. και ολοκληρώθηκε τον 4ο αι. μ.Χ., εξαφάνισε όλες τις αρχαίες διαλέκτους εκτός από μία, και αυτή σε μια περιορισμένη περιοχή. Από την ομογενοποίηση που επέφερε η κοινή ελληνιστική ξέφυγε σε μεγάλο βαθμό μόνο η διάλεκτός μας, η Τσακωνική. Αυτό φυσικά δεν σημαίνει πως έφτασε σε εμάς ακριβώς όπως ήταν στα αρχαία χρόνια, απλά ακολούθησε μια βραδύτερη εξέλιξη από τις άλλες ελληνικές διαλέκτους, εξελίχθηκε αρχικά στη Λακωνική, αργότερα προχώρησε στην απλούστερη μορφή της και τελικά κατέληξε στη μορφή που τη γνωρίσαμε.

Κοινά γνωρίσματα στην αρχαία Δωρική και στην Τσακωνική είναι τα εξής:

- Η διατήρηση του δωρικού α έναντι του ιωνικού ή, μάτηρ/μήτηρ, αμέρα/ημέρα, μάλι/μήλο.
- Η διατήρηση των δωρικών τύπων του θηλυκού άρθρου: α ελία, ταν ελία, ταρ ελία.
- Η προφορά του δωρικού διπλού κ, ακό/ασκός, σάκο/σάκκος.
- Η διπλή προφορά του υ σε –ου και – ίου, κούε/κύων, λιούκο/λύκος, σούκο/σύκο.
- Ο ρωτακισμός, η τροπή του τελικού σ σε ρ όταν ακολουθεί φωνήεν, καούρ εκάνατε<καλώς ήλθατε, ποίερ ένι<ποιος είναι, έγγουρ ένι<πηγαίνω.
- Η μετατροπή του -θ σε –σ, σηλυκό/θηλυκό, σατέρα/θυγάτηρ, σέρι/θέρος

7. Η σημασία του στοιχείου σήμερα

α. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τα μέλη της κοινότητας/τους φορείς του;

Στην τσακωνική παράδοση είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη η αντίληψη ότι οι νεκροί δεν πεθαίνουν, αλλά μεταβαίνουν σε έναν άλλο κόσμο και εκεί ζουν μian άλλη ζωή. Έχουν λοιπόν και εκεί ανάγκη από φαγητό, το οποίο συμβολικά καταναλώνουν μέσω εκείνων των τροφίμων που δίνουν οι δικοί τους μνημονεύοντας το όνομά τους. Μάλιστα στην τσακωνική παράδοση δεν επιτρέπεται να δώσεις αβγά και κολοκύθα κόκκινη για την ψυχή κάποιου, διότι δεν μπορούν να μεταφερθούν στον άλλο κόσμο, τα αβγά μπορεί να σπάσουν και η κολοκύθα γλιστράει και είναι βαριά. Δεν υπάρχει τσακωνικό σπίτι που να μη ζυμώσει παξιμάδια και να μη φτιάξει πίτες (σπανακόπιτα, κολοκυθόπιτα), για να τα μοιράσει και να τα μελετήσει για τις ψυχές των εκλιπόντων. Και στις ταβέρνες και στα σπίτια στρώνονται τραπέζια σε μέρες επετειακές (η ημέρα του θανάτου κυρίως), για να φάνε, να πιουν και να συγχωρέσουν, όπως λένε. Παράλληλα, σύμφωνα με την παράδοση, η ψυχή θέλει βοήθεια για να συγχωρεθεί στον άλλο κόσμο, έτσι δίνουν συχνά λειτουργίες στον παπά, διαβάζουν τρισάγια στους τάφους και δίνουν ψυχικά, φαγητά, χρήματα, ό, τι διαθέτει ο καθένας.

Όταν προτάθηκε η καθιέρωση ενός τσακωνικού μνημόσυνου για την ανάπαυση της ψυχής των απανταχού κεκοιμημένων Τσακωνών, όλη η κοινότητα αγκάλιασε την ιδέα και συνέδραμε για την υλοποίησή της. Η τέλεση μάλιστα του μνημοσύνου στα Τσακωνικά άγγιζε εσωτερικές χορδές, αόρατα πράγματα, που έχουν να κάνουν με τη συλλογική συνείδηση, τη συλλογική μνήμη και την ταυτότητά μας.

Όπως έγραφε ο παπα-Ηλίας Ψαρολόγος, πρωτεργάτης της ανάδειξης της Τσακωνικής διαλέκτου και ψυχή του τσακωνικού μνημόσυνου:

«Η τρισχιλιόχρονη διάλεκτος, η των Τσακωνών γλώσσα, η αρχαιότερα ανά την Ευρώπη διάλεκτος, συνεχίζει την πορεία της. Σ' όλο το χώρο της Τσακωνιάς, στους κατάσκιους λόφους και τις βαθιές λαγκαδιές του Μαλεβού, του Πάρνωνα του χλιοτραγουδισμένου, στις όμορφες πλαγιές που δροσίζονται από τον πελαγίσιο αέρα του Αργολικού, στις δαντελωτές ακρογιαλιές που αναπνέουν τη θαλάσσια αύρα, παντού, ακούς φωνές, τραγούδια, μοιρολόγια, σαν ύμνους αγγελικούς, που σου γλυκαίνουν την ψυχή. Είναι η γλώσσα η τρισχιλιόχρονη, η μητρική μας γλώσσα, η γλώσσα η Τσακωνική.

Σ' αυτή τη γλώσσα έφτασε η διδασκαλία του Χριστού στην Τσακωνιά. Και πώς μπορούσε να γίνει διαφορετικά, αφού όλοι εκείνοι οι άνθρωποι, μόνον την Τσακωνικήν εγνώριζαν; Και η θεία λατρεία, ίσως κάποτε να γινόταν στην Τσακωνική. Ο Τούρκος περιηγητής Εβλιγιά Τσελεμπή, το έτος 1668 μ.Χ. περνώντας από την Τσακωνιά γράφει: "...που ακολουθούν όλοι το χριστιανικό νόμο, και διαβάζουν το Ευαγγέλιο, αλλά με ένα ιδιαίτερο τυπικό..."

Εγγραφή λοιπόν η θεία Λειτουργία του Ιερού Χρυσοστόμου στην Τσακωνική διάλεκτο, για να βοηθήσει να συνεχιστεί η διάλεκτος αυτή, αλλά και για να γίνει πιο καταληπτή από τους ευγενείς και φιλομαθείς κατοίκους της φιλόξενης Τσακωνιάς. Ευτυχείς όσοι γνωρίζουν τον τόπο, τους ανθρώπους και την περισπούδαστη διάλεκτο αυτή».

β. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία;

Στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία η επιτέλεση του Τσακωνικού μνημόσυνου λειτουργεί παραδειγματικά: μια μικρή πληθυσμιακή ομάδα που ξεχωρίζει για την ιδιαίτερη διάλεκτό της, καταφέρνει μέσα σε τόσες αντιξοότητες να κρατά αναλλοίωτη την ταυτότητά της και να δηλώνει με αυτό τον τρόπο την ύπαρξή της. Είναι πολλοί οι επισκέπτες του ορεινού οικισμού της Βασκίνας που έρχονται από πολύ μακριά για να συμμετάσχουν στο μνημόσυνο. Η συλλογικότητα, η συμμετοχή στα δρώμενα της κοινότητας, ενδυναμώνει τους δεσμούς, παρέχει ένα αίσθημα ασφάλειας και ανήκειν.

γ. Συμμετείχε και πώς η κοινότητα στην προετοιμασία της εγγραφής του στοιχείου στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς;

Η κοινότητα ενημερώθηκε για τη δυνατότητα ανάδειξης της άυλης πολιτιστικής της κληρονομιάς σε συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στο Λεωνίδιο, στις 19 Μαΐου 2017 με συμμετοχή των μελών του Εκπολιτιστικού Προοδευτικού Συλλόγου των Απανταχού Βασκινιωτών, στα γραφεία του Συλλόγου. Ο πρόεδρος του Συλλόγου ενημέρωσε τους συμμετέχοντες για τον σκοπό και την αξία της προβολής του τσακωνικού μνημοσύνου ως στοιχείο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και στη συνέχεια η γράφουσα ανέλαβε τη συγκέντρωση και καταγραφή του υλικού από ηλικιωμένες κυρίες και κυρίους, οι οποίοι συμμετείχαν στο μνημόσυνο από την πρώτη χρονιά που τελέστηκε.

8. Διαφύλαξη/ανάδειξη του στοιχείου

α. Πώς μεταδίδεται το στοιχείο στις νεότερες γενιές σήμερα;

Η μετάδοση του στοιχείου είναι αποτέλεσμα βιωματικής μύησης. Από στόμα σε στόμα και από γονιό σε γονιό μεταδίδεται η αγάπη και η λαχτάρα της συμμετοχής. Η οικογένεια έχει ξεχωριστή θέση. Οι άνδρες της οικογένειας αναλαμβάνουν την ευθύνη για το κρέας που θα καταναλώσει η κοινότητα, ο παππούς, ο πατέρας, οι θείοι, τα παιδιά, αδέρφια και ξαδέλφια θα ξεχωρίσουν από το κοπάδι τα ζωντανά. Καθώς η Βασκίνα είναι οικισμός γεωργοποιημένων, το κρέας που καταναλώνεται προέρχεται από οικόσιτα ζώα. Οι γυναίκες με τη σειρά τους αναλαμβάνουν την παρασκευή των εδεσμάτων, μια διαδικασία στην οποία συμμετέχουν από τις γηραιότερες ως τις νεότερες της οικογένειας. Η από κοινού

συμμετοχή σε αυτές τις δραστηριότητες ενισχύει τους δεσμούς της οικογένειας αλλά και της κοινότητας.

β. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης του στοιχείου που έχουν ληφθεί στο παρελθόν ή που εφαρμόζονται σήμερα (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα)

Τα τελευταία χρόνια γίνεται μια συστηματική προσπάθεια με στόχο τη μετάδοση της διαλέκτου στις νέες γενιές. Το Αρχείο Τσακωνιάς, πέρα από το ετήσιο Τσακωνικό συνέδριο που διοργανώνει κάθε Σεπτέμβριο, υποστηρίζει την Τσακωνική διάλεκτο με την καθιέρωση εβδομαδιαίων μαθημάτων, τα οποία παραδίδονται από Τσακωνες διδασκάλους. Στα Δημοτικά σχολεία η επαφή των Τσακωνόπουλων με την Τσακωνική διάλεκτο γίνεται στην ευέλικτη ζώνη. Μια ομάδα Τσακωνών από τον Τυρό Κυνουρίας συνέστησε την «Τσακωνοπαρέα», μια ομάδα φίλων της Τσακωνιάς, οι οποίοι συγκεντρώνονται στα καφενεία του χωριού και μιλούν Τσακωνικά. Στο τέλος του καλοκαιριού διοργανώνουν μια Τσακωνική βραδιά, με δρώμενα στα Τσακωνικά, ομιλίες, αφηγήματα, τραγούδια, θεατρικά, με προσέλευση πλήθους κόσμου και, το σημαντικότερο, με τη συμμετοχή νέων παιδιών. Στον Πραστό Κυνουρίας, ο πατέρας Κύριλλος, ένας Κερκυραίος παπάς που μιλά άπταιστα την τσακωνική και τελεί τη θεία Λειτουργία και τις παρακλήσεις της Παναγίας στην τσακωνική, έχει καθιερώσει ένα δεκαπενθήμερο φεστιβάλ, τις δύο πρώτες εβδομάδες του Αυγούστου, με μαθήματα Τσακωνικής γλώσσας για τα μικρά Τσακωνόπουλα, ομιλίες, θεατρικά, μουσικές βραδιές, πάντα στην τσακωνική διάλεκτο.

γ. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης που προτείνεται να εφαρμοστούν στο μέλλον (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα)

Όραμα της πλειονότητας των Τσακωνών είναι η δημιουργία ραδιοφωνικού σταθμού με πρόγραμμα ποικίλης ύλης στην Τσακωνική. Το πρόγραμμα θα περιλαμβάνει, μουσική και τραγούδια στη διάλεκτο, διηγήσεις ηλικιωμένων, μαθήματα Τσακωνικής, συνεντεύξεις με ποικίλα θέματα σχετικά με τον λαϊκό πολιτισμό της Τσακωνιάς, αφηγήσεις παραμυθιών για τα παιδιά στη διάλεκτο, λογοπαίγνια και κουίζ, διαγωνισμούς κ.ά. όλα φυσικά στην Τσακωνική διάλεκτο.

9. Βασική Βιβλιογραφία

- Βαγενά Κ. Θάνου, *Ιστορικά Τσακωνιάς και Λεωνιδίου*, δαπάναις του Δήμου Λεωνιδίου, 1971.
- Κοντοσόπουλος, Ν.Γ., *Διάλεκτοι και Ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*, 4^η έκδοση, εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα: 2006, η Τσακωνική Διάλεκτος, 3-6.
- Κωστάκη Π. Θανάση, *Λεξικό της Τσακωνικής Διαλέκτου*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, τόμος α' και β', 1986 και τόμος γ', 1987.
- Ψαρολόγου Ηλία, *ιερέως, Α χώρα μι α Παλιόχωρα, Η πατρίδα μου η Παλιόχωρα*, Ναύπλιον, 2009.

10. Συμπληρωματικά Τεκμήρια

α. Κείμενα (πηγές, αρχειακά τεκμήρια κτλ.)

Το Σύμβολο της Πίστεως στην Τσακώνικη Διάλεκτο:

Ένι κιστίου σε ένα Θεό, Αφέγγη παντοκράτορα, π' εμποίτσε τον ουρανέ τσαί ταν ιγή, τσαί όα τα ορατά τσαί τα αόρατα.

Τσαί σε ένα Τσύριε, Ιησού Χριστέ, τον Υζέ του Θεού, το μονογενή, π' ενάτε από τον Αφέγγη, μπρού απ' όλοι τουρ αιώνε.

Φκία από Φκία. Θεό αληθινέ, π' εγενάτε, ό φκιάστε, ομοούσιε με τ' Αφέγγη, διά του οποίου όα ενάταϊ.

Π' εκάμπάτσε από τουρ ουρανοί για ενείνανε τουρ αθροίποι τσαί για τα δικά νάμου σωκηρία, τσαί εσαρκούτε(άντζε σάρκα) από Πνεύμα Άγιε τσαί από ταν Μαρία Παρθένο, τσαί ενάτε άθρωπο αναμάρκητε.

Τσαί εσταυρούτε για ενείνανε επί Ποντίου Πιλάτου τσαί επαθήτσε τσαί εκακούτε. Τσαί αναστήτε ταν τσίτα αμέρα κατά του γραφέ.

Τσαί εζάτσε τουρ ουρανοί τσαί εκατσάτσε τ'α δεξιά τ' Αφέγγη.

Τσαί πάλι θα μόλει με δόξα, να κρίνει ζωντανοί τσαί πεναττοί, ούγοιε α βασιλία όν' έχα τέλι.

Τσαί τό Πνεύμα το άγιε, το Τσύριε, το ζωοποιέ, π' ένι εκπορεγγούμενε από τον Αφέγγη, π' ένι συμπροστυνηκούμενε τσαί συδοξασκούμενε μαζί με τον Αφέγγη τσαί τον Υζέ, π' ελαλήτσε με το τούμα του Προφήτε.

Σε Νία, Αγία, καθολικά τσαί Αποστολικά Εκκλησία.

Ένι ομογού ένα βάφκισμα για να αφεθούνι οι αμαρκίλε.

Ένι παντεχούμενε να αναστηθούνι οι πενατοί.

Τσαί ζωή του μέλλοντα αιώνα. Αμήν.

Η Κυριακή προσευχή στην Τσακώνικη Διάλεκτο.

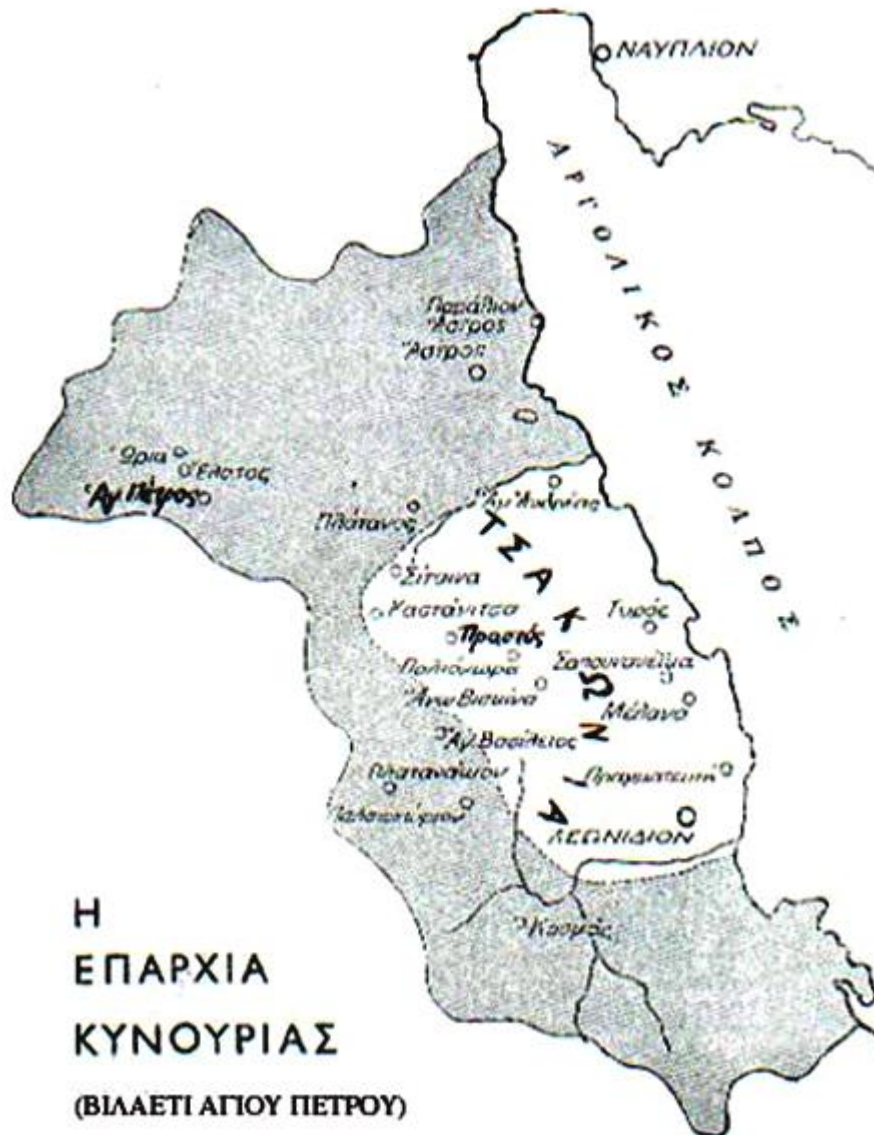
Αφέγγη νάμου π' έσι τουρ ουρανοί. Να ένι αγιαστέ το όνουμά ντι, να μόλει α βασιλία ντι, να νατεί το θέλημά ντι όπου τον ουρανέ έτρου τσαί τ'αν ιγή. Τον άντε νάμου ταρ αμερή δίε νάμου σάμερε τσαί άφε νάμου τα χρία νάμου όπουρ έμε αφήντε τσ' ενεί του χρεώστοι νάμου τσαί να μη νάμου φέρερε σε κειρασμό, αλλά ελευθέρου νάμου από το κακό.

Τον Τσύριε να δεηθόμε

Ο Θεό του πνευμάτου τσαί τα πάσα σάρκα, ο τον θάνατε καταπατητέ, το Διάβολε καταργητέ, τσαί ζωή του κόσμου δωρητέ έντενή, Τσύριε, ανάπαψε του κιουφοί δούλοι σου, σε τόπο φωτεινέ, σε τόπο χωρέ, σε τόπο ταρ αναψυχή, όκια

όνι πάρχουντα χολιακουμό, αγκιουκουμό τσαί κουϊτέ. Ό,τσι αμαρκία εμποίτσε με όγο, με έργο, με το μαλέ, σαν αγαθέ τσαί φιλάθρωπο Θεό σχώρε νι`γιατσι όνι πάρχουντα άθρωπο, όγοιε θα ζή τσαί ό θα αμαρκήση` γιατσι μόνιου εκιού έσι `πάρχου ξον από αμαρκία`τσαί α διτσαιισύνα ντι, ένι διτσαιισύνα εις τον αιώνα, τσαί ό όγο ντι αλήθεια.

β. Χάρτες

γ. Οπτικά και ακουστικά τεκμήρια (σχέδια, φωτογραφίες, αρχεία ήχου, βίντεο κτλ.)

δ. Διαδικτυακές πηγές (υπερσύνδεσμοι)

<http://www.tsakoniararchives.gr>

<https://www.youtube.com/watch?v=j7l8CU6PTsg>

<https://www.drt915.gr/archieratiki-thia-litourgia-sta-tsakonika/>

<http://www.arcadiaportal.gr/news/archieratiki-theia-leitourgia-sta-tsakonika-telestike-stin-vaskina-picsvid>

<http://arcadia.ceid.upatras.gr/arkadia/culture/tsakonia/langage.html>

<https://www.youtube.com/watch?v=GZJzNeGd97g>

11. Στοιχεία συντάκτη του Δελτίου

α. Όνομα Συντάκτη/-ών
Ελένη Νικ. Μάνου

β. Ιδιότητα Συντάκτη/-ών

Εκπαιδευτικός- συγγραφέας

γ. Τόπος και Ημερομηνία Σύνταξης του Δελτίου

Λεωνίδιο- Κυνουρίας, Ν. Αρκαδίας, Αύγουστος 2017.